

Kulturbloggen

1.11.2023

Ludvig Holberg och hans skådespel

Min text skall i dag handla om den dansk-norske författaren Ludvig Holberg, och hans skådespel. Vem var han egentligen? Vad vill han säga med sina verk?, och på vilket sätt uttrycker han sig? För att få svar på mina frågor, har jag den här gången valt ut tre av Ludvig Holbergs skådespel, som jag skall titta lite närmare på.

Det första skådespelet jag fördjupade mig i heter Gert Westphaler. Här är huvudpersonen en barberare, som tröttnar ut hela sin omgivning med att prata oavbrutet. Vem han än stöter på, tar till slut till flykten, eftersom Gert Westphaler inte kan föra ett normalt samtal, utan fortsätter i all oändlighet, med att föra monolog om aktuella samhällsproblem, politik, vetenskap osv. Han lyckas inte ens fria till apotekarens dotter, vars hand det är tänkt att han skall begära om. Han glömmer nämligen alltid bort sitt huvudsakliga ärende, när han väl sagt sina första repliker. Hans mor försöker gång på gång reparera skadan, och hon ordnar ett nytt besök, när Gert Westphaler kommer hem med oförrättat ärende. Efter tre försök får hon ge upp. Fästmän vill inte mera träffa Gert.

Gert Westphaler fortsätter som förut med sina monologer. Han får trots allt något att tänka på, när en Flensburgare dyker upp i hans salong, och vill ha skägget rakat. Då är det för en stund ombytta roller. Flensburgaren besluter sig nämligen för att betala med samma mynt, när Gert Westphaler inleder sin monolog. Istället för att sitta tyst och lyssna, bestämmer han sig för att agera. Till Gerts stora förvåning, börjar han tala om en böld, som han har haft bakom örat. Han drar ut på berättelsen så länge, att Gert Westphaler till slut låter Flensburgaren gå, utan att betala, för att få ut honom ur sin barberarsalong.

En vacker dag dyker Gert Westphaler in i byns ölstuga, och inleder sin monolog, som om det inte skulle finnas någon annan än han i hela krogen. Varenda gäst, som kommit dit för att ha en trevlig stund, tar till flykten, när Gert Westphaler kommer igång. Krögaren sitter alltså med tomt hus, och han blir så arg, att han besluter sig för att ställa Gert Westphaler inför rätta. Tack vare honom har krögaren gjort stora förluster, eftersom Gert skrämt bort alla hans kunder. Därför kommer prokuratorn Tobias med i spelet. Också mot Tobias är Gert Westphaler maktlös, eftersom han inte förstår de latinska meningarna som Prokuratorn Tobias använder sig av. När Tobias använder sig av latin i sin berättelse, hänger Gert inte med. Tobias känner att han kunnat hålla Gert Westphaler i styr, och han bestämmer sig för att slå två flugor i en smäll. Därefter beger han sig till byfogden.

Tobias framlägger nu problemet med Gert Westphaler för byfogden, som konstaterar, att man inte kan dömas för att prata för mycket, om man inte har

använt sig av ett sådant språkbruk som berättigar till straff. Tobias instämmer, men förklarar samtidigt, att byfogden kunde göra staden en tjänst, och samtidigt vinna ära åt sig själv, om han dömde Gert att vara tyst i tre dagar. Gert Westphaler får alltså sin dom, och skall vara tyst i tre dagar.

Kort därefter stöter Gert på en främling, som frågar honom efter vägen till posthuset. Gert Westphaler får ju inte tala, så han använder sig av grimaser istället. Främlingen blir arg, eftersom han inte får svar på sin fråga, Till slut ger han Gert Westphaler en örfil. Gert slår tillbaka, och det blir slagsmål. Kort därpå stöter han på Jørgen handskemakare, som tänker, att han nu lugnt kan låta Gert berätta färdigt sin redovisning om de tyska kurfurstarna och deras äventyr. Det här stoppar ju inte Gert Westphaler, utan han använder sig istället av gester och mimik. Det blir en livlig redovisning.

Hela skådespelet avslutas sedan med Theophilus replik, där han konstaterar att en dom, som innebär att vara tyst i tre dagar, inte botar någon pratsjuka. Pratet kör bara igång destu effektivare, när tidsfristen är slut.

Det andra skådespelet som jag läste heter Maskerad. Nu får vi bekanta oss med två adelsfamiljer, där ungdomarna förälskar sig i varandra på en maskerad. Problemet är bara, att de inte riktigt vet, vem det är som de har förälskat sig i. De har ju båda använt mask på maskeraden. Tjänarna och tjänarinnorna hjälper ungdomarna på alla sätt och vis, var och en på var sitt håll, och tjänstefolket i sin tur förälskar sig i också i varandra. Sist och slutligen har det varit alldeles onödigt att vara maskerad på balen, eftersom de allesammans ändå till slut förälskat sig i varandra, utan maskerad eller med maskerad.

Det tredje skådespelet, som jag vill ta upp här är Jacob von Thyboe. Här är huvudpersonen jungfru Lucilia, som tre personer är förälskad i. Den förste kallar sig Jacob von Tyboe, och han säger sig vara en officer, som har varit utomlands i tjänst. De övriga officerarna håller god min, men de är en aning skeptiska pga hans beteende. Den andra friaren heter egentligen Tyge Tygesen, men han kallar sig magister Tychonius. Den tredje personen som är kär i jungfru Lucilia heter Leonard, och han är en förnäm ung man, som inga pengar har, men som räknar med att ärva sin farbror.

De tre friarna har allesammans var sin tjänare. Herr Leonards tjänare heter Jesper, Jacob von Tyboes tjänare heter Christoff, och magister Tychonius tjänare heter Peer. Av dem är Jesper den som tänker. När han får höra av Peer, att jungfru Lucilia snart har namnsdag, och att von Tyboe har planerat att be någon skriva en namnsdagsdikt till henne på franska, eftersom han inte själv kan skriva, erbjuder han sig att hjälpa Peer, så att han kan fullfölja sin uppgift. De smider tillsammans upp en plan, hur det hela skall gå till.

Magister Tychonius vill också vara med i spelet, och han tänker i sin tur skänka jungfru Lucilia 40 riksdaler som namnsdagsgåva. Han ger sin tjänare Peer som uppgift att leverera pengarna till jungfru Lucilias tjänarinna Pernille. Herr Leonards tjänare Jesper får reda på saken och han berättar åt Jacob von Tyboe,

att han tänker ställa till med ett spratt. Christoff skall sätta planen i verket, och spela drucken när han möter magisterns tjänare. Han skall sedan byta ut sina växelpengar mot Peers pengar, när de går in tillsammans på nytt på värdshuset för att förfriska sig. Planen lyckas. Lucilia blir rasande, när hon får dikten, och förstår vad som står på pappret på latin. Pernille i sin tur håller en skål med vatten över huvudet på magister Tychonius, som sjunger en serenad utanför hennes fönster.

Efter det lyckade sprattet bestämmer sig Jesper att avslöja vad som hänt för magister Tychonius. Tychonius litar fullständigt på sin tjänare, och tror Jesper på hans ord, när han övertygar honom om att han är sin herre trogen. Sedan tar Jesper itu med herr Leonard. Han berättar åt Leonard, att han nu har övertaget, eftersom Jungfru Lucilia är rasande på de två andra friarna. Leonard träffar sedan Pernille, som övertygar honom om, att ingen av de övriga friarna skall kunna komma in i huset.

Jacob von Tyboe ställer nu till med krig, och Jesper blir kommenderad att föra hans högra flank. Samtidigt dyker Peer upp och berättar att Tychonius i sin tur rustar upp till motstånd. Han försöker övertyga Peer, att det är ett hedersuppdrag att föra hans vänstra flank, och Tychonius håller sedan ett tal till folket.

I det skedet tar Jesper rollen som diplomat, och lugnar ner kriget. Von Tyboe litar på honom, och han är nöjd, när Jesper lovar honom dubbelt upp mot de krav som Tyboe ställer som fredsvillkor.

När det äntligen blivit fred mellan de två rivalerna, bestämmer sig von Tyboe att belägra hustru Lucilias föräldrars hus. Då dyker Jesper upp igen som Leonards stöd. Han organiserar stödtrupper åt Leonard, så att han kan bryta von Tyboes motstånd, och stoppa belägringen. Skådespelet får ett lyckligt slut, när Lucilia och Leonard får tillåtelse att förlova sig. Till slut kommer Christoffer inspringande för att meddela att Leonards rika farbror har dött. Nu kan alltså det förälskade paret ifta sig utan bekymmer, när Leonard kan försöka sin brud.

Vad vet jag då om Ludvig Holberg? Hans komedier innehåller väldigt mycket detaljer, som jag vill kunna förstå utgående från författarens egen synvinkel. För att kunna förstå skådespelen bättre, behöver jag veta litet om den ideologi som Ludvig Holberg utgår från.

Ludvig Holberg föddes i hansestaden Bergen i Norge 1684 som den yngste av sex barn. Hans far kommandant Christian Nielsen Holberg dog före Ludvig hade fyllt ett år. Hans mor Karen Pedersdotter Lem dog när sonen var 11 år. Ludvig fick nu bo hos sin farbror, prästen Otto Munthe i Fron, som är en liten by i Gudbrandsdalen. Senare bodde Ludvig Holberg hos sin morbror, köpmannen Peder Pedersen Lem i Bergen.

Holberg levde mycket sparsamt under sin ungdom. Han jobbade som hemguvernante, och som resesällskap för adliga. Han försörjde sig som privat

manuduktör vid universitetet, och fick ett stipendium, för att kunna resa utomlands till främmande protestantiska universitet. Redan före Ludvig Holberg reste till England, var han inspirerad av facklitteratur, och när han sedan anlände till Köpenhamn, började han skriva om historia. Han blev senare också intresserad av natur och folklig rätt. Han inspirerades av författare som Hugo Grotius, som var en holländsk jurist och rättsfilosof, och Samuel Pufendorf, som var en tysk jurist och naturfilosof. Ludvig Holberg var dessutom inspirerad av kritikern Pierre Bayle, som var en fransk filosof och författare, när han skrev sina moralfilosofiska verk såsom *Moraliska tankar* 1744, och *Epistlar* band 1-5 1748-54.

Ludvig Holberg studerade till en början teologi vid Köpenhamns Universitet. Senare studerade han också juridik, historia och språk. Holberg nöjde sig med en enkel grundläggande examen i teologi, som gav honom rätt att verka som präst. Han strävade varken till någon status som Bachaloreus, Magister eller Doktor, och han tänkte sig inte heller någon karriär som teologisk professor, domprost eller biskop.

Det var mycket vanligt på Hobergs tid, att man började med att studera teologi. Sedan specialiserade man sig på grekiska, latin, filosofi, eller historia. Först 1736 kunde man studera till s.k. dansk jurist, vid universitetet i Köpenhamn. Den här möjligheten kvarstod sedan i över 200 år. Ludvig Holberg skrev i sitt verk *Naturens och folkrättens kunskap* 1716 om naturrätten och folkrätten för studiebruk, och den boken trycktes sedan i flera upplagor. Den blev en grundläggande bok för den icke-latinska universitetsutbildningen, dvs utbildningen av de sk. danska juristerna.

Holbergs resor gav honom inspiration till hans författarskap, och han lät sig inspireras av antikens latinska komedier, av franska komedier, och gatuteatern i Rom.

Ludvig Holbergs författarskap kan delas in i tre kategorier, dvs. den historiska kategorin, den poetisk/komiska kategorin, och den religiöst/filosofiska kategorin. Hans poetiska genobrott skedde 1720, när han skrev verket *Peder Paars*, och alla de komedier, som han är känd för.

Ludvig Holberg trodde på förnuftets gudomliga ljus i vårt inre, och just det här ansåg han, att skulle vara undervisningens främsta mål. Eleverna skulle lära sig att använda sig av sitt förnuft, och sitt förstånd. Det här var ett nytt sätt att se på religionens frågor, och det här kännetecknar Ludvig Holberg, som i högsta grad var en upplysningens man. Holberg intresserade sig för förnuftet, eftersom han ansåg, att det var just det som höll ihop samhället. Han ansåg det vara alldeles onödigt att det fanns så mycket ondska i världen, när man istället kunde låta förnuftet råda.

Ludvig Holberg förhöll sig positiv till bibelkritiken, och han såg också neutralt på den heliocentriska världsbilden. Holberg skriver i en av sina epistlar: ” De

heliga böckerna är inte tänkta för att upplysa människorna om astronomi, utan för att vägvisa dem i salighetens saker”

Ludvig Holbergs främsta mål med sitt författarskap var att sprida information, som kunde vara till nytta för allmänheten och samhället.

När jag nu återkommer till skådespelen, som min text skulle handla om idag, märker jag att slutet på komedin Gert Westphaler just handlar om, hur lönlöst det är att försöka få huvudpersonen att försöka vara tyst i tre dagar. Han hittar nya sätt att få det sagt, som han inte får sagt med ord. Hela hans person strävar efter att sprida information.

I skådespelet Maskerad visar det sig fullständigt onödigt att förälska sig blint på en maskerad. Det hela blir bara komplicerat i och med, att man inte då kan veta vem den personen är, som man har råkat förälska sig i. Huvudpersonerna hittar varandra förr eller senare, i vilket fall som helst. Det är heller ingen idé, att försöka blanda ihop två samhällsklasser med varandra. De adliga gifter sig med adelmän, och tjänarna gifter sig med tjänarinnorna. Lika barn leka bäst.

Vad kan jag då säga om skådespelet Jacob von Tyboe. – Ja, huvudpoängen med skådespelet är väl egentligen att säga, att den inte är dum som lurar, utan den är dum, som låter sig bedras. Det verkar nämligen helt tillåtet att skoja med sin rival vid behov, men man får inte åka fast. Innan man gör en annan ett spratt, måste man vara säker på, att ingenting kan gå på tok, och man måste kunna sin sak. Här finns också en annan moralisk synpunkt. Ludvig Holberg visar oss hur huvudlöst det egentligen är att kriga. Det är mycket förnuftigare att skapa ett fredsfördrag på diplomatisk väg, än att kriga i onödan. Jungfru Lucilia får ändå till slut den man, som hon från första början varit förälskad i.

Här vill jag avsluta min text för idag, och jag hoppas att mina tankar har väckt ert intresse, och att det uppstått nya tankar kring Ludvig Holbergs komedier.

<http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=skuespill%2FGertWestphaler%2FGertWestphaler1723.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=act4&toc.id=act4>

http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=skuespill%2FMascarade%2FMascarade_mod.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=act2&toc.id=act2

http://holbergsskrifter.dk/holberg-public/view?docId=skuespill%2FJacob_von_Tyboe%2FJacob_von_Tyboe_mod.page&toc.depth=1&brand=&chunk.id=act1&toc.id=act1

https://da.wikipedia.org/wiki/Ludvig_Holberg